

La transmissió de la cultura ara i aquí: uns apunts sobre els processos d'esvaïment dels referents compartits

1. Què celebrem per Tots Sants?

Vaig viure el cas fa uns pocs mesos: al final d'octubre preparàvem un comunicat públic i a l'hora de donar-hi títol algú va dir-ne «Declaració de Tots Sants». El contingut del text era polític i feia referència a la conjuntura present. Ningú no va impugnar aquell nom, que donava un aire inesperadament suggeridor al comunicat, per bé que una de les persones signants va necessitar després fer notar que érem un grup laic.

El comentari va provocar una certa perplexitat. És evident que el nom ve d'on ve, però avui, i sobretot en un context no marcat, diria que no expressa res més que una data en el calendari. Fins a quin punt parlar de Tots Sants —o de Nadal, o de Sant Joan— evidencia cap filiació religiosa? Perquè el dubte que plantejava aquella persona, el més gran del grup, que ja en té setanta, anava per aquí: els catalans musulmans no celebren Tots Sants, va dir, i segons ell la data no és cap referència per als no catòlics. Aleshores, continuava, ¿es pot considerar que és un referent cultural comú a tota la població? ¿O hauria de fer tan estrany, acabava, com parlar de «Comunicat de Halloween»? Aquesta pregunta fa mal.

Però, què té de catòlica, avui, la festa de Tots Sants? La resta del grup va coincidir que era només una tradició cultural, despullada de qualsevol altra connotació. Si alguna cosa celebrem, la majoria, amb la castanyada, els moniatos i quatre panellets, és que arriba, en teoria si més no —vull dir que mentre el canvi climàtic no ho acabi d'alterar— i per a tothom, sense distinció de credo, la penúltima estació del cicle de l'any. És ja, com em sembla que certifica la presència assenyallada que té la data en el calendari d'activitats escolars dels més menuts, la festa popular de tardor.

Queda lluny l'associació que anys enrere semblava inevitable entre Tots Sants i el Dia de Difunts. De la desena que érem, ningú no va trobar que aquell títol tingués cap mena de ressò fúnebre, per bé que encara ara molts ciutadans aprofitin la festa per honorar els seus morts pelegrinant fins al cementiri on els tenen enterrats. Lluny d'això, un altre membre del grup, un que deu rondar la quarantena, va suggerir si no seria més pertinent parlar d'un dia-de-tots-sants-o-tots-pecadors. Però això va ser només una facècia.

Què celebrem, doncs, per Tots Sants? Potser és significatiu que fos precisament el més gran del grup el qui necessités distanciar-se respecte d'una marca de la tradició cultural de la qual venim i que tingués l'escrúpol de qüestionar el nom del dia festiu des d'una certa concepció de la correcció multicultural. Ara, jo em pregunto: pot ser una bona manera d'acollir l'altre, el nouvingut que prové d'altres tradicions culturals, fer-ho renunciant a les tradicions pròpies? ¿Deixarem de reunir-nos amb la família per Nadal, si ja ens hem laïcitzat del tot, només perquè els nostres pares o els nostres avis anaven, la nit abans, a la Missa del Gall? ¿Té sentit que posem algun límit a la temptació despersonalitzadora que comporta l'obsessió per la correcció política que ens envaeix? D'altra banda, ¿en té que el posem a la presió de l'homogeneïtzació transnacional, aquí encarnada per la maledicció de Halloween?

Ja sé que l'anècdota és irrellevant i que no deu ser prudent extreure'n cap mena de conclusió general. Però potser sí que escau d'esmentar-la si convenim a considerar, d'entrada, que és una mostra, com n'hi pot haver tantes d'altres, que s'ha acomplert gairebé del tot el procés de secularització de la societat (ara que ja fa més de quaranta anys de la dissolució oficial del règim nacionalcatòlic que tot ens ho va impregnar fins aleshores, i que tant ha persistit de manera poc o molt dissimulada després, i fins ara mateix). D'entrada, dic, com un exemple més de l'esvaïment de la referencialitat de la cultura catòlica; però potser també, després, com un indicatiu de la progressiva dissolució dels referents propis. Del pas de la castanyada a Halloween, per dir-ho en tòpic.

I és que potser ens hauríem de demanar quina relació tenim amb

els referents culturals que ens signifiquen i ens identifiquen com una comunitat cultural, social o nacional. Els respectem? Els coneixem? Ens hi reconeixem? Els mantenim vius? Els transmetem? ¿O més aviat tendim a acceptar que siguin menystinguts, ignorats, abandonats, substituïts sense ni tan sols donar-hi importància?

2. Els Jocs Florals de Canprosa des del segle XXI

De vegades el teatre dona sorpreses imprevistes. Santiago Rusiñol va escriure l'any 1902 una petita gatada en què parodiava la festa dels Jocs Florals: encara no feia mig segle de la reinstauració dels de Barcelona —una festa literària que sens dubte va ser clau per al moviment de la Renaixença cultural i nacional: tots devem conservar en algun racó de la retina la imatge de Verdaguer recollint el 1865 dos premis al Saló de Cent abillat de faisó tradicional—, però durant aquells anys n'havien proliferat pertot fins a esdevenir sovint una festa polititzada i corrupta. L'estrena de l'obra va ser polèmica i van acusar Rusiñol d'anticatalanista, potser no tant pel text mateix com pel moment en què va tenir lloc —en el ple d'una de les onades repressives de l'estat, que havia dut a la presó centenars de dirigents sindicals i polítics, entre els quals Enric Prat de la Riba, aleshores director de «La Veu de Catalunya»—. És clar que també podia ser que el que molestés de debò els benpensants fos la capacitat que havia tornat a demostrar Rusiñol de burlar-se fins i tot del més sagrat. Que és el que no deixava de fer, com havia fet sempre, convençut com estava que «per estimar Catalunya, la cal riure».

El cas és que ara fa un any el Teatre Nacional de Catalunya va programar una nova versió d'*Els Jocs Florals de Canprosa*. I l'estrena va esdevenir una de les més celebrades i més premiades de la temporada 2018-2019. Amb raó. En signava la direcció Jordi Prat i Coll, que va incorporar a l'obra altres textos de Rusiñol, com el monòleg «La feminista», un anacronisme d'actualitat roent, i va convertir l'obreta en un musical desacomplexat que recorria set o vuit dècades de tradició musical, des dels cuplets del Paral·lel fins a *hits* estiuencs

dels anys seixanta o setanta, il·lustrades a més amb un ampli repertori d'elements de cultura popular (de tota mena: des de les palmes i els palmons d'un Diumenge de Rams fins a la Moreneta, des del joc del *quinto* fins al porró, des dels fulards escoltes fins a les espadenyes de set vetes).

L'adaptació manté com a columna vertebral la peripècia dels personatges principals de l'obra original, que és, ben mirat, només un triangle amorós en què la noia es debat entre un rimaire d'estar per casa i un poeta que transcendentaleja. Però, alhora, l'acumulació de referents projecta amplificadament la peripècia de manera que aquesta contraposició inicial —que en ella mateixa, més enllà del to jocós amb què es presenta, apunta una discussió estètica amb molt de suc— acaba essent, a més, un vehicle inesperat per construir un mosaic vast, obert, forçosament incomplet, ric en contradiccions, irònic i tendre, sobre la identitat dels catalans. Un mosaic de referents, al capdavall, en què la gran majoria d'espectadors va semblar reconèixer-s'hi prou o molt, atesos l'èxit i la mena de comentaris que recollia l'obra.

Veient-la, i xalant-hi, allà assegut a la platea del TNC, mentre sentia cantar al cap de tants anys, per exemple, «La Marieta de l'ull viu» (aquella que fa allò de «baixant de la Font del Gat»), vaig tenir per un moment la intuïció que aquells *Jocs Florals de Canprosa* haurien hagut de ser un espectacle d'assistència obligatòria. Obligatori per a tots els escolars del país. Obligatori, fins i tot, per a tots els ciutadans de Catalunya. Perquè, com qui no vol la cosa, presentava un veritable compendi de referents populars nostrats de tot el segle XX, un gruix de referents acumulats en què se submergia l'espectador amb el distanciament necessari, saludable, que dona la ironia. Sense sentit de l'humor, l'espectacle hauria estat una inimaginable lliçó de doctrina.

El cas és que vaig reconèixer encara tots aquells referents, la majoria dels quals eren bastant més vells que jo. De vegades penso que els fills dels anys seixanta hem estat uns privilegiats. Malgrat que, per a la majoria de la meua generació, l'escola —la falta d'una escola pròpia— encara va ser una font de desinformació i desmemòria, el cert és que vam disposar d'un seguit de referents informals amb una gran capacitat didàctica i de seducció gràcies als quals vam accedir a

un coneixement de la pròpia història que per altres camins hauria estat i era impossible.

En poso exemples. Aquell disc magnífic amb textos de Jaume Picas i música de Ros-Marbà que, en les veus de Guillermina Motta, Àngels Moll i la Trinca, ens resumia en un LP tota la *Història de Catalunya amb cançons*. O les col·leccions «Els grumets de la Galera» o «La Xarxa» de les PAM, on vam llegir, al costat de relats protagonitzats per marrecs com nosaltres i traduccions d'alguns dels escriptors per a joves més rellevants d'arreu del món, unes magnífiques novel·les històriques d'Oriol Vergés, de Sebastià Sorribas, d'Emili Teixidor. O revistes com *L'Infantil* (després, *Tretzevents*) o *Cavall Fort*. És més, nosaltres vam poder veure actuar Mary Santpere i Joan Capri, i no només per la tele. I vam poder llegir que encara vivien els grans escriptors del segle xx, des de Rodoreda o Villalonga fins a Foix o Manent, noms que ens connectaven, si no és que de vegades els encarnaven ells mateixos, amb els moments de més ambició cultural del noucentisme, de les avantguardes, del modernisme.

En resum, els fills dels anys seixanta vam disposar d'alguns mecanismes que ens arrelaven a la pròpia tradició, a desgrat del propòsit de dispersar-la que havia mirat d'executar amb tota la seva brutalitat la maquinària inhumana de la dictadura feixista. Tinc la impressió que així vam poder heretar uns referents encara vius, bategants de capacitat d'influència. Una àmplia mostra dels quals, entre els més característics de la tradició popular, eren recuperats amb una notable vitalitat en aquests nous *Jocs Florals de Canprosa*. El miracle va ser, a més, que també els va reconèixer, en més o en menys mesura, el meu fill de vint anys.

I això ens porta a la qüestió clau sobre la qual miro de reflexionar: de quina manera es mantenen vius i es transmeten aquests referents d'una generació a la següent? Hi ha tres espais en què la transmissió es deu produir d'una manera natural: l'espai familiar, l'espai escolar i l'espai públic; i, en aquest, l'instrument principal de transmissió són els mitjans de comunicació, i els seus agents, a més de professionals com els periodistes, aquelles figures en qui projectem rols de lideratge social, com ara els polítics, els artistes i intel·lectuals o, en el món d'avui, els esportistes.

Què passa, però, ara mateix, en cadascun d'aquests espais? La meva percepció és que s'han anat fragmentant de tal manera que difícilment es pot trobar que hi resideixi un gruix de capital cultural prou significatiu per ser compartit. Els espais col·lectius han esdevingut, si se'm permet la imatge potser fàcil, unes noves representacions de la Torre de Babel. Cada família s'ho sap, però avui la tendència que sembla anar-se imposant és que cadascú desplegui els seus interessos en l'espai comú de la casa, però que ho faci del tot individualment. Amb auriculars a les orelles, si ho voleu visualitzar bé.

D'una manera semblant, els mitjans de comunicació tradicionals han esclatat en desenes, centenars, milers de propostes (*streamings*, *podcasts* i més que en trobareu) difícilment compartides per un tou voluminós de la població, cosa que les fa molt menys influents. Aleshores, ¿potser ha de ser l'escola, una altra vegada l'escola, el punt d'intersecció incisiu entre la formació general, la memòria col·lectiva i les noves identitats? O prou altra feina té, avui, en realitat, havent de gestionar tantes altres complexitats? Cada dia dubto més que l'escola pugui arribar a ser aquell espai de socialització i d'enculturació que, deixant de banda les altres habilitats instrumentals que posa a disposició de la societat, li havia donat el sentit polític que tenia de l'alba de la modernitat ençà.

Abreujo: hi ha un exemple que em sembla que permet explicar amb poques paraules allò que probablement ja no és possible i que, si no m'enganyo molt, ho havia estat no fa pas tant de temps. Hi vaig sense més introducció: quina experiència de la poesia del segle d'or (i de la d'Espriu, si voleu) tindran les noves generacions, si Raimon ja no els la canta? Per a mi, per a nosaltres, Joan Roís de Corella, Jordi de Sant Jordi, Joan Timoneda o Bernat Metge, i naturalment Ausiàs Marc, Ausiàs Marc com cap altre, no han estat mai noms morts en un llibre de text, sinó alguns versos ben vius que duem incrustats a la memòria. Sense la música i la veu de Raimon no em sé imaginar com hauríem pogut recuperar, en la vicissitud històrica que ens ha tocat viure com a poble, el fil de la tradició medieval i tot el que comporta. I així que ho dic, m'adono que Raimon ja no hi posarà més la veu. Ja ho sé que en queden els discos, però no és ben bé el mateix. I em cos-

ta d'acceptar que les generacions que venen hagin hagut de perdre aquest recurs tan simple per il·lustrar-se en la pròpia tradició com qui no ho vol.

Potser pateixo melangia generacional, ho sé: algú dirà que el que em passa és que em faig vell i no reconec que després dels noms d'abans hi ha els noms d'ara. És cert que Roger Mas ens ha redescobert Verdaguer, que llegir Verdaguer torna a tenir sentit ara que ja som al segle XXI. ¿Però serà en algun moment comparable la penetració que en el millor dels casos pugui arribar a assolir avui el *Caminant* de Mas amb l'impacte extensiu que va tenir *Veles e vents* ja als anys setanta, i els seus ressons posteriors?

Potser no formulo la pregunta correctament. Potser quan Manel incrusta a *Per a la bona gent* aquells versos tan suggeridors de l'*Alenar* de Maria del Mar Bonet, introdueix una nova manera de revitalitzar els referents que desarma tot el que he dit. O qui sap si més aviat, al contrari, no m'acaba de donar la raó.

3. Cargol bover, jo també vindré...

D'uns anys ençà em toca fer classes de llengua catalana per a estudiants universitaris del primer curs del grau de Comunicació. Segons el temari d'una d'aquestes assignatures, hi ha un dia que cal parlar de la derivació de paraules. Miro de fer-ne un joc, com si diguéssim, que ajudi a reduir tant com sigui possible l'avorriment i, alhora, que estimuli, quan hi pugui ser, el reconeixement del propi bagatge lingüístic per part dels estudiants. I vet aquí que una de les paraules que es prestava al joc era *bou*.

Al cap d'una estona de silenci, després que cal suposar que n'havien rebuscat sense èxit en la memòria un derivat, no se'm va acudir sinó començar a cantar:

*Cargol treu banya,
puja a la muntanya...*

I aquells nois i noies, astorats (no és gaire freqüent que un professor se'ls posi a cantar a classe, ni que fer-ho pugui ser un bon recurs didàctic), van replicar, si més no alguns, els pocs que van gosar seguir el joc sense timidesa:

*Cargol treu vi,
puja al muntanyí.*

I jo vaig seguir:

*Cargol treu banya,
puja a la muntanya.
Cargol...*

I aquí vaig fer una pausa. Però ja no em seguien: esperaven expectants com acabaria allò. I em va tocar acabar-la a mi:

*Cargol bover,
jo també vindré!*

Recordaven haver cantat la cançó a l'escola, sí. Però només n'havien après la primera estrofa. I, per tant, el *cargol bover* era del tot estrany al seu univers de realitats possibles. Com si mai no n'hi hagués hagut. Doncs això.